

Hinc Šewc

Jakub Bart-Ćišinski a hornjoserbska spisowna rěč

Jedne z centralnych prašenjow serbskeho narodneho wozrodźenja w druhej połojcy 19. lětstotka bě wutworjenje jednotneje hornjoserbskeje spisowneje rěče na městnje dotalneju nabožneju rěčneju wariantow hornjoserbskich protestantow a katolskich Hornjoserbow. Prěnja zepěraše so na centralnu Budysku narěč, naložowanu přez hornjołužiskich ewangelskich Serbow, kotřiž tworjachu tehdy hišće wjetšinu hornjoserbskeho wobydlerstwa. Jej přidruži so bórže spisowna tradicija katolskich Hornjoserbow, kiž nasta jako reakcija na prócowanja protestantow w zwisku z wudaćom biblije a druhich nabožinskih tekstow. Narěčny zakład katolskeje warianty bě spočatnje Kulowska narěč, pozdžišo narěč Chróšćanskeje wokoliny. Wobě wariantce rozeznawašej so hlownje přez prawopis, zdžěla pak tež přez narěčne wosebitosće (*spěwanje* : *spěwanjo*, *steji* : *stoji*, *teho*, *temu* : *toho*, *tomu*, *přece*, *zase*, *zbože* : *přeco*, *zaso*, *zbožo*, *kapon* : *honač*, *žoľma* : *zmoha*, *běrný* : *neple* a dr.). W zwonkacyrkwinskim žiwjenju hraješe spisowna hornjoserbsčina tehdy lědma někajku rólu. Rozkčěw narodneho žiwjenja w 19. lětstotku, charakteristiski wosebje za Hornju Łužicu, pak žadaše sej bórže wutworjenje jednotneje, wšěm Hornjoserbam zhromadneje moderneje spisowneje rěče. Jednotna spisowna rěč, zrozumliwa Hornjo- kaž tež Delnjoserbam, njebě tehdy z objektivnych přičin hižo móžna (přewulka rěčna distanca a přislušnosć k wšelakimaj administratiwnymaj cyłkomaj). Falowaše pak tež serbskorěčne byrgarstwo, towaršnostna móc, kotraž by, kaž je to na př. pola Čechow, Słowakow abo Słowjencow było, na so wzać móhła nadawk wutworjenja jednotneho serbskeho narodneho cyłka a z tym tež jednotneje spisowneje rěče.

Wot samoho spočatka mamy tohodla pola Łužiskich Serbow činić z dwěmaj rozdžělnymaj spisownorěčnymaj tradicijomaj, z hornjo- a delnjoserbskeje. Nowe sylne impulsy za wuwicće moderneje spisowneje rěče přinjese narodne wozrodźenje. Puć-rubarjo w tutym procesu běchu Hornjoserbja, ke kotrymž so hakle pozdžišo tež Delnjoserbja přidružichu. Zajimawe je w tutym zwisku wuprajenje delnjoserbskeho wótčinca Kita Šwjela (1836–1922), kiž pisaše: „Za serbsku rěč nasta tencas switanje [...]. Luby Bog pschiwěže nam Popojskego kněša Jordana; tak nasta wjašoľe kwischeńe a rosćeńe w Berbskej rězy. A wot Jordana krydnuchmy drogu do Budyschyna pokasanu, žož žrědło a stužonk sa Berbskego ducha se namaka.“¹

Hlownaj architektaj nastawaceje jednotneje hornjoserbskeje spisowneje rěče běštaj protestant Jan Arnošt Smoler (1816–1884) a katolik Michaľ Hórník (1833–1894). Wulke zaslužby w zwisku z jeje kodifikaciju a wopisanjom jeje gramatiskeho a leksikalneho systema měješe Křesćan Bohuwěr Pful (1825–1889), awtor *Łužiskeho serbskeho słownika* z lěta 1866 a *Hornjołužiskeho serbskeho prawopisa z krótkim ryčničnym přehladom* (ČMS 1848) kaž tež w němskej rěči spisaneje gramatiki *Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache. Mit besonderer Rücksicht auf das Alt-slawische* z lěta 1867.

W poslednich lětdžesatkach 19. lětstotka pak počachu so sylnje přizjewjeć tež Młodoserbja, kotrymž zdawaše so bój staršeje generacije wo narodne prawa a rěčne

¹ Přir. Christian Schwela, Berbski Zaľnikaf. Jogo žyweńe, wót nogo ľamego hopiľane, Chóschibus 1927, str. 16.

wobnowjenje přeliwki a njekonsekwentny. Hłowny ideologa Młodoserbow bě Jakub Bart-Čišinski (1856–1909), kiž zhromadnje z Arnoštom Muku (1854–1932) wojowanje najbóle wuwědomjeného džěla Serbstwa přečiwo přiběracemu imperialistiskemu potłóčowanju a šěrjacej so germanizaciji nawjedowaše.

Wusahowacu rólu hraješe w koncepciji Čišinskeho serbska rěč, w kotrejž widžeše basnik nimoměry skutkowny instrument hajenja a škitanja serbskeje narodneje mysle kaž tež wuraz kulturneje wzajomnosće z druhimi słowjanskimi ludami. Hlej jeho wuprajenje: „Najwjetši škit narodneje eksistency pak je serbska rěč.“ (ZSČ², VIII, str. 10) Hłowny zaměr nastawaceje jednotneje hornjoserbskeje spisowneje rěče měješe při tym być duchowno-kulturne zjednoćenje wšěch Hornjoserbow, njewotwisnje wot jich konfesionelneje přislušnosće, zdobom pak tež zbliženje Lužiskich Serbow na zakładze słowjanskeje kulturneje wzajomnosće k druhim, wosebje zapadosłowjanskim narodam. Hornjoserbja zawjedžechu w tutym zwisku t. mj. „analogiski prawopis“, analogiski tohodla, dokož bu wón po analogiji k druhim słowjanskim rěčam, wosebje čěšćiny, zestajany. Zdobom počachu hornjoserbscy wótčincy z Janom Arnoštom Smolerjom na čole porjedžować a precizować gramatisku strukturu rěče a wudospołnjec stary, hišće mało wuwity a z mnohimi němškimi požžonkami přetkany słowoskład. Tež tu hraješe čěšćina a jeje puristiski rěčny model wusahowacu rólu. 1871 pisaše w tutym zwisku w časopisu *Lužičan* Korla Awgust Fiedler (1835–1917) pod napismom „Čeho dla matej so staraj serbskaj prawopisaj pušćić a nowy přijec“: „1. Staraj prawopisaj ewangelskeho Serba wot podjanskeho bratra džělitaj, nowy pak wobeju na polu wědomnosćow zjenoća. 2. Staraj prawopisaj nas jeno na serbski kraj wobmjezujetaj, nowy pak nam wšě druge słowjanske ryče zrozumliwe čini a našim kniham tež do druhich słowjanskich krajow puče wotewrja. 3. Nowy prawopis je jednoriši a lóžši dyžli stary.“

W léce 1877/78 zapřimny do tuteje diskusije tež młody Bart, kiž studowaše tehdy w Praze bohosłowstwo a kiž bě zdobom starši tamnišeho studentskeho towarstwa *Serbowka*.³ Młodoserbja wokoło Čišinskeho hladachu při tym wot spočatka z kritiskim wóčkom na prócowanja staršeje generacije, kotraž so po jich měnjenju přejara němškemu duchej podwoleše a přemało na woprawdžity serbsko-słowjanski raz rěče džiwaše. Nimo toho widžachu woni strach, zo so spisowna rěč přejara wot woprawdžiteje ludoweje rěče izoluje a přez to jednory lud wot zhromadneho boja přečiwo wotnarodženju Serbow wottraša. Kritika młodeho Barta koncentrowaše so při tym hłownje na dwě prašení: (1) wobmjezowanje rěčneho rjedženja jenož na leksiku a z tym zwisowace njedopóznaće wažnosće gramatiskeje struktury (po słowach Barta syntaksy) a idiomatiki rěče, a (2) filologisku skostnjenosć někotrych serbskich filologow. Měnjeny bě tu wosebje Křesćan Bohuwěr Pful, kotremuž wumjetowaše, zo posudžuje wón wažnosć gramatiskich padow po ličbje zložkow („zo při skłonjowanju zložki ‚liča‘, a to skłonjowanje za jeniče prawe postajeja, při kotrymž je mjenje zložkow“, ZSČ VIII, str. 12). Swoje mysle předstaji Bart w zasadnym programatiskim a zdobom polemisko-ironiskim nastawku pod napismom „Hłosy ze Serbow do Serbow“, wozjewjenym w 11. čisle 2. lětnika „Lipy Serbskeje“ (1877/1878), hłowneho publicistiskeho organa Młodoserbow. W samsnym zwisku porokuje Bart pak tež přehnaté rjedženje rěče, rěčny purizm,

² ZSČ = Jakub Bart-Čišinski, Zhromadžene spisy / wudał Pětr Malink, zwj. 1–14. Budyšin 1968–1985.

³ Wulki wliw wukonješe w tehdyšim času na w „Serbowce“ zjednočených serbskich studentow Praski profesor słowjanskeje filologije Martin Hattala, kiž bě wot lěta 1872–1903 oficialny dohladowar Lužiskeho seminara. Jeho kniha „Brus jazyka českeho“ je prawdžepodobnje młodeho Čišinskeho k napisanju nastawka „Hłosy ze Serbow do Serbow“ inspirowala.

wotstronjacy stare němske požčonki a narunowacy je přez jednoremu ludej často nje-zrozumliwe požčonki z druhich słowjanskich rěčow. Hlej w tutym zwisku jeho wuprajenje:

„Naši reformatorojo pak wšitke cuze słowa bjez rozdžěla z rěče bijachu, surowu wójnu běchu jim připowědzili. Purismus bě jich heslo, jich parola. Zo pak je tajki puristiski zaměr smjercjara wabjacy a zo kaž bludnička do wulkich bludow a směšnosćow wodži, to nam hižo němske »sprachgesellschaften« w sydomyntym stolěće dopokazuja.“ (ZŠĆ VIII, str. 16).

Mnohe němske požčonki w hornjoserbskej rěči njejsu za Čišinskeho ničo njenormalneho abo samo hańbjaceho. Je to za njeho jenož konsekwenca lětstotki trajaceho susodstwa Serbow z Němcami a jich kulturu. Wón pisa:

„Z kóždym lětom skoro dyrbi rěč nowe słowa tworić, přetož nowe wěcy žadaja [sej] nowe mjena. Serbja wšelaki domjacy a pólny grat, industriju a rjemjeslnistwo runje wot Němcow, kaž to zaso hinak być njemóžeše, bjerjechu a z němskimi wěcami tež němske pomjenowanja, němske słowa. Tola tute słowa su po prawidłach serbskeje rěče přeměnjene a přetworjene, zo je my hižo ani hako němske nječujemy. Dale dyrbyeše lud často a husto němske knihi čitać, dokelž serbskich njebě, a tež z tym je so wjele němskich słowow do našeje rěče zahnězdziło; tute su zwjetša njezměnjene wostale.“ (ZŠĆ VIII, str. 16).

Wot Čišinskeho sformulowane mysle su so jako prawe wopokazali a wone wotpowěduja tež našim džensnišim nahladam wo rěči. Přez přewzaće slowow kaž *grat*, *korb*, *hěbl*, *žalba*, *wojnar*, *bětnar*, *šalka*, *špundowanje*, *mišter*, *hasa*, *žurla* a wjele druhich je so naša rěč wobohačila a přez to rozšěrila swoje komunikaciske móžnosće. Widzimy w tym kaž Čišinski pozitiwny zjaw.

Situacija serbsčiny jako rěč něhdy njerunoprawneje a potłóčowaneje narodnosće njehodži so při tym wězo cyle přirunać ze situaciju wulkich, w swojej narodnej a rěčneje substancy njewohroženych narodow. To plaći tež za purizm a podobne rěčne „rjedzenja“, kiž maja pola mjeńšich narodow – a tak je to tež pola Łužiskich Serbow było – často jasnu wobaransku funkciju. Je džě cyle přirodne, zo spytachu naši wótcincy nowe zapřijeća a nowe wěcy pomjenować w přenim rjedže z ródnym słowom abo z někajkim słowjanskim ekwiwalentom, jim bliskim a zrozumliwym, zo bychu so přez to jasnšo wotmjezowali wot svojich němskich susodow. Wšako wumjetowachu němscy nacionalisća Serbam nastajnosći, zo njeje jich rěč kmana za nowočasnju komunikaciju a zo je skažena a přetkana z němskimi požčonkami, štož wšak bě nastupajo wjesnu rěč zdžěla woprawnjene. Wjele požčonkow njebě džě přez samu komunikacisku potrebu motiwowanych, ale jenož wuraz pohlubšaceje so dwojorěčnosće a přiběraceho wliwa němčiny. Tuž by wopak było, bychmy-li našich prjedownikow chcyli kritizować za to, zo su do spisowneje rěče zawjedli abo zaso zawjedli słowa, kaž *čitać* město *lazować*, *ličić* město *rachnować*, *powětr* město *łóft*, *dostać* město *krydnyć*, *hodžina* město *štunda*, *worjoł* město *hodler* atd. Dospołnje akceptowała je hornjoserbska rěčna towaršnosć tež tajke wurazne purizmy kaž *dwělować* za *cwiflować*, *wěža* za *tórm*, *stawizny* za *historija*, *džiwadło* za *keklija* abo *teater*, *hrudź* za *bróst* abo *blidar* za *tyšer*.

Situacija serbskeje rěče bě a je při tym wosebje čězka, dokelž so wona w nje-posrědnjej materialnej produkciji a zwjetša tež w zjawnym žiwjenju njenałožuje. Nowa terminologija dyrbi so tuž zwjetša w redakcijach abo institucijach tworić. Wulke starosće činješe sej Čišinski tež wo samu strukturu rěče. Wón rěči w tutym zwisku wo

„duchu řeče“. Slova (leksika) zdawachu so jemu być mjenje wažne. Mjenowaše je samo „morwy praskot“, přiř. jeho wuprajenje:

„Słowa su jeno pódlanski džěl řeče, a řeč, kotraž ma z hromadami cuzych słowow, kotrejež idiotismus a wosebity duch pak je so čisty zdzeržał, je wjele lěpša dyžli řeč, kiž drje ma jeno mało cuzych słowow, ale kiž je tež swoju wosebitosć zwjetša zhubiła. Słowa su morwy praskot, stawy bjez žiwjenja.“ (ZŠĆ VIII, str. 16)

Formulacija „słowa su pódlanski džěl řeče“ dyrbi so tu wězo tak rozumić, zo su słowa twarska maćizna řeče, kiž wužiwa řečacy za pomjenowanje zjawow zwonkarěčneje woprawdźitosće. Organizowanje słowow do wjetšich wuprajenskich cyłkow (sadow) postaja gramatika. Bjeze słowow pak njeje dorozumjenje mjez ludźimi móžne. Wone njemóža tohodla być „pódlanski džěl řeče“ abo samo „morwy praskot“. Čim bohatše je słowništvo řeče, čim bohatša je tež sama řeč.

Najbóle njepokojše Čišinskeho, zo napodobnjowachu serbscy spisowaceljo wosebje we wurazu (při zjednočenju słowow do wuprajenjow) často přiřklad němskeje řeče, přeložuju němske řečne konstrukcije posłownje do serbsčiny. Wón pisa w tutym zwisku:

„Za čim ha reformatorojo našeje řeče najbóle džěchu? Bohužel jeničce za formalnej čistoty, njepostarajo so nic to najmjenje wo składbju. Tójšto řečnicow hižo mamy, ale dobru składbju spisać, z čimž by so z najwjetšim wuspěchom poněmčacemu zaměrej zadžěwać hodžało, to hišće nikomu na mysle přišlo njeje. [...], cyłe strony móžeš skoro bjeze wšeho přeměnenja a přestajenja do němskoh přeložić. Dopokazmo kóždeje originalnje a po narodnym duchu spisaneje knihi pak je, zo so jeno hubjenje a čezko do druhej[e] řeče přeložić hodži. Dobru, prstonarodnu frazu abo zwjazbu jeno porědko w nowišich spisach nadeńdžeš. Słowa drje so serbske być zdadža, duch pak je němski; spisaćel swoje němske myslički ze serbskim pjerom pisa.“ (ZŠĆ VIII, str. 15).

Tu měrješe so Čišinski wuraznje přećiwo někotrym „wótčincam“, wosebje zaso přećiwo Křesćanej Bohuwěrej Pfulěj. Čitajo jeho gramatiske džěła je widžeć, zo wobmjezowaše so tutón hłownje na wopisanje morfologiskich zjawow, wisajo při tym husto na gramatice klasiskich řečow. To pak so Čišinskemu spodobać njemóžeše. Wón chcyše w gramatice měć žiwu serbsku řeč. Nimo toho znajachu Prascy Serbowčenjo derje druhe słowjanske řeče, wosebje pak žiwu a hornjoserbsčinje blisku čěščinu, kotraž měješe so we wonym času bědźić z podobnymi problemami kaž hornjoserbsčina. Čišinskeho kritika měrješe so spočatnje tež na Lipšćanskich Sorabičanow, a to konkretnje na Muku, kiž po měnjenju Čišinskeho „hišće ani jeneje słowjanskeje ryče dowuknył“ njebě.⁴

Nastawaca moderna hornjoserbska spisowna řeč měješe so po měnjenju Čišinskeho wróćić k woprawdźitym žórłam ludoweje řeče, kotruž je wobchowal jednory serbski bur: „Duch našeje řeče, jeje idiotismus, jeje wosebitosć je tola zwjetša njeranjena wostała.“ (ZŠĆ VIII, str. 14).

Pod ludowej řeču njerozumješe Čišinski pod wliwom němčiny stejacu wjesnu řeč, ale w přnim rjedže řeč ludoweho basnistwa a ludoweho spěwa, štož wotblyšćuje so tež w jeho basniskej řeči. Ale tež řeč serbskeho wjesnjana je tehdy drje była hišće bóle čista, ryzy serbska, hač je to džensa.

⁴ Čišinskeho listowanje z Muku a Černym / wudałoj z přispomnjenjemi Mikławš Krječmar a Pawoł Nowotny. Budyšin 1958, str. 8.

Wo zhladowanju Čišinskeho na ludowu rěč swědči jeho přispomnjenje w lisce na Arnošta Muku, hdžež čitamy: „Doniž sym nětko zaso w Serbach, sym ze rta ludoweho zaso wjele noweho nawuknyl.“ (ZSČ XII, str. 135) Čista ludowa serbšćina, to bě za njeho wšak w přnim rjedže „słowjanska“ serbšćina, z kotrejež su so wufiltrowałe wšitke napadne cuze wliwy a narěčne wotchilnosće, wosebje na polu skladby a frazeologije. Čišinski widžeše wěc tak: „[...] daß die Sprache trotz aller dieser schweren Schädigungen und fremden Einflüsse besonders in jenen Dörfern, welche von großen Verkehrsstraßen und Eisenbahnen mehr abseits liegen, sich bis heute so schön erhalten und sich ihre Eigenart so fest und treu bewahrt hat. Mit Recht wird deshalb von den wendischen Dichtern dieses treue Festhalten an der ererbten väterlichen Scholle und an der Muttersprache auf Seiten des gewöhnlichen Volkes dankbarst gefeiert und gepriesen. Nicht hoch genug anzuschlagen ist deshalb das ungeheuere Verdienst eines Jordan, Zejler, Pful, Buk, Hórnik, Radyserb, Imiš, Muka, Čišinski, Libš, Kral, welche die wendische Sprache von diesen fremden Elementen, Auswüchsen und Entartungen mit eisernem Fleiß und jahrelanger Geduld gesäubert und sie allmählich auf jene Stufe erhoben haben, auf welcher sie heute steht, so daß sie wieder literaturfähig geworden ist.“ (ZSČ IX, str. 11)

Tu je widžeć, zo njebě Čišinski zasadnje přećiwo rěčnemu rjedženju abo wědomym naprawam rěče jako tajkim, haj měješe je samo we wěstej měrje za třebne. Wón wobaraše so jenož přećiwo formalnemu, přehnatemu purizmej a w tutym zwisku wosebje přećiwo „wučenemu filologizowanju“, kotrež bě při tym často zwjazane z narodnej liwkosću a bojaznosću. We wěstych padach pak džěše Čišinski samo dale hač bě to w nastawku „Hłosy ze Serbow do Serbow“ propagował. Swědči wo tym wurězk z jeho korespondency z Muku, w kotrymž čitamy: „ja sym w poslednim čisle [měnjeny je časopis „Lužica“, H. Š.] porjedził za ‚zadrženy (lětnik)‘ ‚zašly (lětnik)‘; myslach sebi, zo chcemy z porjedženjom rěče doprědka a nic dozady!“ (ZSČ XII, str. 14) Muka jemu na to wotmołwi: „Tež ja sym za ‚doprědka‘ w našim pismowstwje a nic ‚dozady‘, ale z rozumom: Myslu, zo so pólskej twórbje ‚zašly‘ a ‚přišly‘ ženje w našim ludu zakorjenic njebudzetej.“ (ZSČ XII, str. 116)

Analyzujmo nadrobnišo Čišinskeho rěč zwěsćamy tež, zo njeje wona přeco „ludowa“ w tym zmysle, kaž bychmy to džensa rozumili. Namakamy w njej mjenujcy tež cyły rjad tehdyšej žiweje hornjoserbskej rěči njeznatych konstrukcijow a archaizmow, pochadźacych z ludoweho basnistwa, z narěče abo ze staršeje hornjoserbšćiny. Přir. přikłady kaž: (1) infinitiw na *-ći* (*daći, plesći, spěwaći, woženići* so a dr.), (2) nom. plurala na *-owje* pola muskich substantiwow (*kadlowje, kralowje, mužowje, synowje, towaršowje Serbowje, Čechowje* abo *Wulkorusowje*), (3) časte nałożowanje krótkich prezensowych formow werba (*ktu, kćeš; mru, mrješ; pišu, pišeš; plaču, plačeš* město *kćěju, kćěješ; mrěju, mrěješ; plakam, plakaš*), (4) formy 3. wosoby plur. na *-aju* (*džělaju, skakaju, spěwaju*), (5) njeskrótsene formy ze sufiksomaj *-ica, -ička* (*pšenica, šklenica, łastowička*), (6) komparatiw na *-iši* (*dališi, kmaniši, miliši, rjeniši* město *dalši, kmaňši, milši, rjeňši*), (7) *krěw* město *krej* a dalše.

Ekskluziwny raz tutych formow je pak tež była jedna z přičinow za to, zo běchu jeho basnje mjez Serbami jenož poměrnje mało znate. Často namakaja so w rěči Čišinskeho tež wosebitosće, kiž běchu charakteristiske hłownje za zapadnu abo katolsku narěč, kaž (8) participy na *-icy* (*plačicy, žaloscicy* město *plačo a žalosćo*) abo skrótsene formy *l*-participa (*hrabla, njezaprahla, zasměrkle* město *hrabnyla, njezaprahnyla, zasměrknjelo*), podobnje tež skrótsene pronomeny duala *naj, waj, jom, ji* město *naju, waju, jemu, jej*) abo werbalna forma 3. wos. sg. *stoji za stěji*. Raz namaka so samo infinitiw *wječerjeć* město wočakowaneho substantiwa *wječer* („Tam běše w zahrodže

wječerjeć nanošene“), štož je wurazny dialektizm zapadneje katolskeje narěče. Charakteristiska za Čišinskeho rěč je dale inwersija, kotraž namaka so hewak zwjetša jenož w ludowym basnistwje (přir. *mjeno Smolerjowe w serbskim swojim ludže; wječor šěry, z erta ludoweho* a pod.), nimo toho pak tež w bibliji (*prut boži, zhromadźizna israelska*).⁵ Za Čišinskeho je to wuraz wysokeho stila abo basniskeje rěče, za tworjerja kotrejež so wón sam měješe: „[...] sym jim stworił nowu basnisku rěč“ (ZŠC XII, str. 187). Pozdžiše pospyty někotrych hornjoserbskich spisowačelow, na př. Mikławša Andrickeho (1871–1908) a Michała Nawki (1885–1968), elementy wysokeho stila zawjesć tež do běžneje prozy, wostachu bjez trajaceho wuspěcha. Přesadził je so w modernej hornjoserbšćinje bóle neutralny stil, bliši rěčanej rěči (*kćěju* město *ktu*, *rjeňši* město *rje-niši*, *Rusojo* město *Rusowje* atd.).

Nowa, jednotna spisowna hornjoserbšćina trjebaše so spočatnje hłownje w Mačićnych spisach a wot Maćicy wudawanych časopisach. Tola 1896 wuńdže katolski Nowy zakon w „analogiskim prawopisu“, kiž běštaj Jurij Łusčanski (1839–1905), w swojim času prezes Serbskeho seminara w Praze, a Michał Hórnik přeložiloj. Posledni měješe při tym wosebje rěčnu stronu na starosći: „Postajichmoj sebi, zo chcemoj džělo mjez sobu tak džělič, zo ja přeložuju a wón mój přeložk přehlada a zo je jako zhromadne džělo dokonjamoj.“ (J. Łusčanski w předsłowje k Nowemu Zakonjej, str. V) Michał Hórnik měješe tež wulke zaslůžby při wudžěłanju zasadow modernej hornjoserbskeje spisowneje rěče, kotrejež normu je wón bytostnje sobu postajał a tak sobu zmóžnił historiski kompromis mjez ewangelskimi a katolskimi Hornjoserbami. W ewangelskich nabožnych spisach wužiwaše pak so dale stara, přez Pawoła Praetoriusowu komisiju kónc 17. lětotka skodifikowana warianta hornjoserbskich protestantow. Zajimawe je w tutym zwisku wuprajenje Jurja Jakuba (1839–1913), předsydy Serbskeje předarskeje konferency a naslědnika Jaroměra Hendricha Imiša (1819–1897), kiž pisaše w tutym zwisku 1909 w hornjoserbskej rewiziji biblije⁶ sčěhowace: „Dabei hat als stillschweigend geltendes Übereinkommen gegolten, fest bei dem Text der vier Bibelübersetzer zu bleiben, auch dort, wo manches der im Laufe von fast zweihundert Jahren in Ausdruck und Konstruktion geänderten wendischen Sprache nicht mehr zu entsprechen schien. Auch einer der besten Kenner einer reinen wendischen Sprache, Pf. D. Immisch, gab dem wiederholt geäußerten Wunsche nach sprachlichen Änderungen nicht nach, mit Rücksicht auf die Vertrautheit des wendischen Völkchens mit seiner Bibelsprache; mit Rücksicht auch auf die Schwierigkeit, in den begonnenen Veränderungen dann auch die rechte Grenze innezuhalten.“ (str. 22–23)

Džensa wužiwaja tež ewangelscy Hornjoserbja zhromadnu spisownu rěč, kotraž je so w poslednich lětdžesatkach dale zmóćniła a při tym tež zdemokratizowała a tak ludowej rěči přibližiła. W njej knježi džensa bóle neutralny stil, bliši rěčanej rěči (*kćěju*, *japoštołoj*, *rjeňši*, *spěwaja* atd.), kiž namakamy hižo w rěči tajkich hornjoserbskich spisowačelow kaž Jurja Wingera, Jana Arnošta Holana, Jana Radyserba-Wjele, Mikławša Bjedricha-Radlubina abo Jakuba Lorenca-Zalěškeho a druhich. Přez pozitiwne politiske a towaršnostne wuměňjenja móžeše so hornjoserbska spisowna rěč po lěće 1945 dale stabilizować a zmóćnjeć. Wona poča so přeni raz w swojich stawiznach wobšěrnišo tež zjawnje nałožować. Nasta nowa towaršnowědna, přirodowědna a dalša wědomostna terminologija. 1948 wozjewi „Serbski zarjad ludoweho kubłanja“ oficalne

⁵ Přir. wo tym bliže: H. Šewc-Schuster, Gramatika hornjoserbskeje rěče. 2. zwjazk: syntaksa, Budyšin 1976, str. 98–99.

⁶ Die Revision der deutschen Lutherbibel auf die oberlausitzer wendische Bibel übertragen von Georg Jacob, Leipzig 1909.

zakonske „Rjadowanje serbskeho prawopisa“, tworjo přez to zakład za dalšu konsolidaciju spisowneje řeče.

Wulce aktualne pak je tež džensa hišće Ćišinskeho žadanje za čistym serbskim wurazom a ryzy serbskej idiomatiku, a to wosobje w času, hdyž zaliwaja nas wšědnje syły njetrjebawšich amerikanizmow a serbsko-němskich skomolenjow, a hdyž řečna disciplina, wosebje w młódšej generaciji, džen a bóle woteběra. Jakub Bart-Ćišinski bě wosobina, kotraž spózna jasnišo hač druzy, zo je dónt naroda wusko zwjazany z porjadnje fungowacej spisownej řeču, přistupnej a zrozumliwej cyłemu narodnemu cyłkej. To płáci bjez kóždeho wobmjzowanja tež džensa.